

Anthony Giddens

THE THIRD WAY

The Renewal of Social Democracy

Polity Press, Cambridge, 1998, 163 str.

Dolaskom Tonyja Blaira na čelo Laburističke stranke i pobjedom Laburista na parlamentarnim izborima u Velikoj su se Britaniji dogodile dvije značajne promjene: okončana je duga vladavina konzervativaca, koju je obilježila energična neoliberalna politika Margaret Thatcher, a tradicionalni laburistički program, koji je sadržavao brojne elemente »starog« poimanja socijalizma (nacionalizacije, visoki javni izdaci, socijalna država itd.), temeljito je revidiran, prilagođen »fleksibilnosti« modernog tržišta i zahtjevima privrednoga rasta, tako da se devedesete godine opravdano označavaju kao razdoblje Novog laburizma (New Labour) ili novog tipa socijaldemokracije. Ta promjena, koja je po ekonomskim i socijalnim pokazateljima bila uspješna, nije ostala bez odjeka ni u drugim europskim zemljama u kojima se socijaldemokratske stranke također nalaze pred izazovima prilagodbe novim europskim i svjetskim okvirima (Europska Unija, globalizacija, privredna stabilnost uz stalni rast, socijalna politika itd.). Budući da se Blairova politička koncepcija temelji na ideji nadilaženja »doslovnog« neoliberalizma i tradicionalnog socijaldemokratizma, ona se konceptualno i strategijski oblikovala kao formula »trećeg puta«, koja je danas predmet zanimljivih političkih prijepora i ozbiljnih teorijskih rasprava. Doduše, svaki pomen sintagme »treći put« izaziva neposrednu sumnjičavost, jer je u povijesti bilo dosta »trećih putova« od kojih su neki brzo propali, neki se kompromitirali, a neki pak ostali u sjećanju kao simpatična reminiscencija. Pa ipak, »treći put« britanskih laburista, barem zbog svojih konjunkturnih odjeka i, pogotovo, svojih strategijsko-političkih ideja, zaslužuje ozbiljnu teorijsku pozornost.

Tome ide u prilog sama činjenica da taj program »trećeg puta« ima i svoje ozbiljno teorijsko utemeljenje. Razradio ga je ne bilo tko nego Anthony Giddens, prvo ime britanske sociologije, autor golemog opusa i direktor London School of Economics, gdje je naslijedio Ralfa Dahrendorfa. Već i prvi susret s Giddensovom knjigom *The Third Way. The Renewal of Social Democracy* (Treći put. Obnova socijaldemokracije) otkriva dvije njezine evidentne značajke. Prije svega, ona pokazuje kako teorijski diskurs o »političkim stvarima« i projektima može biti konkretan, sistematičan i konceptualno strukturiran a da pritom ne zapadne ni u frazealnu retoriku politike ni u distancirane generalizacije teorije. Drugo, ona govori o tome kako se suvremeni socijalni znanstvenik visokog institucionalno-akadenskog ranga može »angažirati« u autonomnom tumačenju i podupiranju određenih političkih koncepcija koje impliciraju sasvim praktične zahvate i ciljeve. U korištenju znanstveno-teorijskog uma za političke svrhe Giddens je krajnje skrupulozan i odgovoran pa je rukopis svoje knjige dao na provjeru i kritičku raspravu povelikom broju uglednih socijalnih teoretičara, kao što su David Held, Ulrich Beck, Martin Albrow, John Gray, David Miliband, Steve Hill itd. I ta pojedinost svjedoči o teorijskom interesu za formulu »trećeg puta«.

Pored *Predgovora* i *Zaključka*, u kojima autor iskazuje posebnu diskurzivnu suzdržanost netipičnu za takvu vrstu teksto-va, knjiga sadži pet dijelova: *Socijalizam i poslije njega*, *Pet dilema*, *Država i civilno društvo*, *Država socijalnog ulaganja*, *Ulazak u globalno doba*. Ona je, kako kaže sam Giddens, prilog tekućoj raspravi o budućnosti socijaldemokratske politike. On vjeruje da socijaldemokracija može ne samo preživjeti nego i napredovati, kako na ideološkoj tako i na praktičnoj razini. No to je ostvarivo samo ako socijaldemokrati pokažu spremnost za temeljitu reviziju svojih dosadašnjih pogleda. »Oni

moraju pronaći treći put«. Giddens se poziva na Blaira koji je početkom 1998, na jednom političkom seminaru u Washingtonu, izjavio: »Stara se ljevica odupirala promjenama. Nova se desnica ne želi njima baviti. Mi se moramo pozabaviti promjenom kako bismo stvorili društvenu solidarnost i prosperitet«. Poziva se i na Marxa, koji je prije 150 godina govorio o tome da »Europom kruži avet, avet socijalizma i komunizma«. No bez obzira na ideale socijalizma o »boljem životu«, koji se ne mogu tek tako odgurnuti, njegov je ekonomski program diskreditiran i socijalizam je mrtav. Začet u njedrima ranog razvoja industrijskog društva, socijalizam je ponajprije bio etički i filozofski poticaj, a Marx ga je kasnije opskrbio razrađenom ekonomskom teorijom koja je usmjerena na prevladavanje i »humanizaciju« kapitalizma. Ta je teorija, nakon Drugog svjetskog rata, dobila svoj praktički izraz u planskim ekonomijama, dok je zapadnoeuropska socijaldemokracija, zalažući se za umjereni, parlamentarni socijalizam, gradila i učvršćivala državu blagostanja. Iako se američka vlada šezdesetih godina ozbiljno pribojavala da će Sovjetski Savez za nekih tridesetak godina prestići SAD, socijalizam zasnovan na planskoj ekonomiji »dramatično je propao«, a socijaldemokracija je zapala u vlastitu krizu. Ekonomska teorija socijalizma pokazala se neadekvatnom, podcijenjivala je sposobnost kapitalizma da se obnavlja, prilagođava i potiče sve veću produktivnost. Zapadna se socijaldemokracija od sredine sedamdesetih godina, još i prije propasti Sovjetskog Saveza, suočila s rastućim izazovima slobodnotržišnih filozofija, s neoliberalizmom utjelovljenim u tačerizmu i reganizmu. Neoliberalizam je u mnogim zemljama kontinentalne Europe bio manje prisutan nego u Velikoj Britaniji, SAD, Australiji i Latinskoj Americi, ali je utjecaj slobodnotržišnih filozofija kasnije postao sveprisutan. Termini »socijaldemokracija« i »neoliberalizam« vrlo su široki i obuhvaćaju grupe, pokrete i stranke razli-

čitih politika i uvjerenja. Neoliberalizam, primjerice, sadrži barem dvije varijante. On je, s jedne strane, svjetonazor brojnih konzervativnih stranaka u svijetu, a s druge pak strane brojni zagovornici slobodnotržišnih filozofija proklamiraju libertarijanska stajališta kako u ekonomskim tako i u moralnim pitanjima. Kad je riječ o socijaldemokraciji, ona obuhvaća brojne stranke i grupe reformističke ljevice, tako da su socijaldemokratski režimi supstancijalno različiti, što se najjasnije očituje u različitim sustavima države blagostanja. Giddens razlikuje četiri »institucionalne grupe« europskih država blagostanja: **britanski sustav**, koji pridaje važnost socijalnim službama i pomoći, ali također teži dohodovno nezavisnim povlasticama; **skandinavske ili nordijske države blagostanja**, s vrlo visokom i popćenom poreznom osnovicom koja osigurava izdašne povlastice i fondove državnih socijalnih službi, uključujući zdravstvenu skrb; **srednjoeuropske sustave**, s relativno niskom usuglašenošću oko socijalnih službi, ali s dosta izdašnim povlasticama u drugim područjima, koje se financiraju pretežno iz zaposlenja i temelje se na izdvajanjima za socijalno osiguranje; **južne sustave**, koji su po obliku slični srednjoeuropskim, ali znatno suženiji i s nižim stupnjem izdvajanja.

Bez obzira na svoje unutrašnje varijacije, klasična socijaldemokracija i neoliberalizam tvore dvije posve različite političke filozofije. Giddens vrlo precizno formulira razlike između tih dviju političkih filozofija i stoga nabroja njihove glavne značajke. Klasičnu socijaldemokraciju (staru ljevicu) karakterizira: **zamašno uključivanje države u socijalni i ekonomski život**, **dominacija države nad civilnim društvom**, **kolektivizam**, **keynesijansko usmjeravanje potražnje i korporativizam**, **pouzdana uloga tržišta i miješovita ili socijalna ekonomija**, **puna zaposlenost**, **snažni egalitarizam**, **obuhvatna država blagostanja koja građane štiti** »od kolijevke pa do groba«, **jednosmjerna**

modernizacija, niska ekološka svijest, internacionalizam. Neoliberalizam (tačerizam, novu desnicu) obilježavaju slijedeće značajke: minimalna vlada, autonomija civilnog društva, tržišni fundamentalizam, moralna autoritarnost i snažni ekonomski individualizam, tržište rada kao svako drugo tržište, prihvaćanje nejednakosti, tradicionalni nacionalizam, država blagostanja kao sigurnosna zamka, jednosmjerna modernizacija, niska ekološka svijest, realistička teorija međunarodnog poretka, privrženost bipolarnom svijetu. Nakon tih precizirajućih uvida Giddens daje dodatna tumačenja »socijaldemokracije staroga stila« i »neoliberalnih pogleda«, pri čemu je osobito zanimljiva njegova teza da je neoliberalizam, za razliku od klasične socijaldemokracija, »globalizacijska teorija« i da je izravno »pripomogao globalizacijskim snagama«.

Nadalje, Giddens vrši komparativnu analizu »dviju doktrina«. Neoliberalizam se, kako izgleda, nalazi u pobjedonosnom svjetskom pohodu. Socijaldemokracija je u »ideološkom metežu«. Međutim, unatoč svom trijumfalnom pohodu, i liberalizam je u nevoljama. Glavni je razlog to što su dva njegova glavna uporišta (tržišni fundamentalizam i konzervativizam) u stalnoj međusobnoj napetosti. »Privrženost slobodnom tržištu, s jedne, i tradicionalnoj obitelji i naciji, s druge strane, sama je po sebi proturječna. Individualizam i izbor pretpostavljaju odriješito nadilaženje granica obitelji i nacionalnog identiteta, koje tradicija želi ostaviti netaknutima. Ali tradiciju ništa ne razara toliko koliko to čini permanentna revolucija tržišnih snaga. Dinamika tržišnih društava potkopava tradicionalne strukture autoriteta i mrvli lokalne zajednice. Neoliberalizam stvara nove rizike i neizvjesnosti a od građana jednostavno traži da ih ignoriraju. Povrh svega, on zanemaruje socijalne temelje samih tržišta, njihovu ovisnost o oblicima zajednice, koje tržišni fundamentalizam jednostavno prepušta

struji vjetrova«. Istom mjerom Giddens dijagnosticira i nedaće socijaldemokracije »starog stila«. Cijeli sklopovi socijalnih značajki, koje je keynesijansko blagostanje smatralo neprevladivim, danas su u procesu raspadanja. Raspada se socijalni i, osobito, obiteljski sustav koji se smatrao »nedvojbenom definicijom pune zaposlenosti«. Razgrađuje se homogeno tržište rada gdje je nezaposlenost uglavnom prijetila manualnim radnicima, kojima je bilo kakav posao osiguravao preživljavanje i održavanje obitelji. Raspada se sustav masovne proizvodnje u bazičnim sektorima ekonomije, koji su težili uspostavljanju stabilnih uvjeta rada za većinu radnosposobnih ljudi. Dezintegrira se elitistička država s malim grupama »javno nadahnutih eksperata« državne birokracije koja nadzire fiskalnu i monetarnu politiku. Razgrađuje se i nacionalna ekonomija koja je djelovala unutar suverenih granica i u kojoj je keynesijanizam zastupao nadmoć domaće ekonomije nad vanjskom trgovinom dobara i usluga. »Egalitarizam stare ljevice imao je plementu namjeru, ali je, kako kažu njegovi desni kriričari, pokatkad dovodio do izopačenih učinaka...Država blagostanja, koju mnogi drže krunom socijaldemokratske politike, danas stvara gotovo isto toliko problema koliko ih i rješava«.

Osvrćući se na neke novije rasprave, Giddens konstatira da su europski socijaldemokrati postali svjesni tih problema i da već ranih osamdesetih godina na njih pokušavaju odgovoriti. Prvi sustavni korak naprijed u Velikoj je Britaniji učinjen 1987, u *Policy Review*, organu Laburističke stranke. Suočeni s tačerizmom laburisti su počeli odvažnije naglašavati **individualnu slobodu i osobni izbor**. U njihov vidokrug prodire i **ekološka** tematika, iako tada još nije bila stvarno integrirana u »formalni politički okvir«. Slični su se procesi događali i u mnogim kontinentalnim socijaldemokratskim strankama, koje su počele propitivati svoj odnos prema ekonomskoj produktivnosti, partici-

pativnoj politici, razvoju lokalnih zajednica i, osobito, ekologiji. Socijaldemokracija je krenula dalje od »poprišta« razdobe resursa i počela se baviti »društvenom organizacijom proizvodnje i kulturnim uvjetima potrošnje u razvijenim društvima«. Najtemeljitije rasprave, koje su trajale pet godina, odvijale su se u Njemačkoj i one su 1989. rezultirale novim Temeljnim Programom SPD. U Programu su osobito zastupljeni ekološki problemi. »Njemački su socijaldemokrati prvi među velikim socijaldemokratskim strankama izveli zaokret prema ekološkom mišljenju, koji se počeo događati od kraja sedamdesetih godina«.

Giddens ukratko analizira i »strukturu političke podrške« i konstatira da su **klasni odnosi**, kao polazište glasačkih preferencija i političkih pripadnosti, »dramatično narušeni«, da čak više nisu prevalentno tipični ni za plave ovratnike. Sve intenzivniji ulazak žena u radni proces još je više destabilizirao obrasce klasno zasnovane podrške. Stranke koje su posljednjih godina najviše rastle jesu »ne-stranke ne-glasača«. Pored toga, došlo je do bitnih **vrijednosnih promjena**, osobito onih generacijske naravi. Dogodio se vrijednosni zaokret od »vrijednosti oskudice« prema »postmaterijalističkim vrijednostima«. Vrijednosne se podjele više ne zbivaju ni prema klasnoj dihotomiji ni po crti razlike ljevica/desnica. Na djelu su različite dileme političke podrške, ali i nove mogućnosti oblikovanja konsenzusa. Socijaldemokratske stranke već dugo nemaju konzistentni »klasni blok« na koji bi se mogle osloniti. One moraju poraditi na oblikovanju novih identiteta u posve drukčijim socijalnim i kulturnim okolnostima. »Čak i u Švedskoj, zemlji gdje je klasno uvjetovano glasovanje bilo najizrazitije, klasni je izbor pao od 53 posto 1967. na 34 posto 1985. Iz svih navedenih argumenata Giddens zaključuje da socijaldemokracija »sudbinski« mora oblikovati nove poglede, novi scenarij, a to upravo znači »treći put«. Taj pojam ima

svoju povijest, nastao je na prijelomu stoljeća, bio je popularan dvadesetih godina, najčešće su ga koristili socijaldemokrati i socijalisti. U razdoblju poslije Drugog svjetskog rata socijaldemokracije su eksplicitno isticale svoju razliku spram američkog tržišnog kapitalizma i sovjetskog kominizma, a ideju »trećeg puta« zagovarao je i čehoslovački ekonomist Ota Šik, poklonik tržišnog socijalizma. Osamdesetih godina o »trećem putu« debatiraju i švedski socijaldemokrati. Giddens, daka-ko, konstatira da je za recentnu upotrebu tog pojma najzaslužniji Tony Blair, te precizira da je »treći put okvir mišljenja i političkog djelovanja koji socijaldemokraciju nastoji prilagoditi dubokim promjenama što su se u svijetu dogodile tri posljednja desetljeća«.

Budućnost socijaldemokracije, odnosno izgledi »trećeg puta«, ovise o odgovoru na brojna pitanja tako promijenjenog svijeta. U tom smislu Giddens propituje pet »bitnih dilema« ili »kontroverznih pitanja«: **globalizaciju** (što ona točno znači i koje su njezine implikacije), **individualizam** (u kojem su smislu moderna društva sve individualističkija), **ljevicu i desnicu** (kako se odnositi spram uvjerenja da one više nemaju smisla), **političko djelovanje** (udaljuje li se politika od uvriježenih mehanizama demokracije), **ekološke probleme** (kako će oni biti integrirani u socijaldemokratsku politiku). Globalizacija je »kompleksni sklop procesa« (ekonomskih, komunikacijskih, političkih), koji mijenjaju svakodnevni život i stvaraju nove »nacionalne sustave i snage«. Giddens naglašava da globalizacija nije mit, da je ekonomska globalizacija stvarnost koja se jasno očituje u narastanju financijskih tržišta. Individualizam je u porastu (»novi individualizam«), a pod utjecajem globalizacije zbiva se **uzmak tradicije i običaja**. Zbog toga su sve izrazitiji zahtjevi za **solidarnošću**. Socijaldemokracija mora pronaći novu ravnotežu između **individualne i kolektivne odgovornosti**. Giddens se slaže s tezom Nor-

berta Bobbia da razlika desnice i ljevice nije nestala i da je ključ razlike **nejednakost**. Međutim, on toj tezi dodaje stav da se akteri ljevice ne bave samo socijalnom pravdom nego istodobno vjeruju da vlada ima ključnu ulogu u osiguravanju pravde. Stoga je, umjesto socijalne pravde kao takve, možda primjerenije govoriti o tome da pripadnost ljevici znači »politiku emancipacije«. Pa ipak, najprimjerenije stajalište za probleme današnjice jest »aktivna sredina«, »novi politički centar«, ili »radikalni centar«, a to je zapravo »lijevi centar« koji ne mora biti isto što i »umjereni centar«. »Obnova socijaldemokracije mora ići preko lijevog centra jer su socijalna pravda i emancipatorska politika ključne zadaće«. Kad je riječ o političkom djelovanju Giddens konstatira da su socijaldemokracije počele djelovati kao pokreti (krajem prošlog stoljeća), a da su danas zapale u krizu u odnosu na **nove društvene pokrete**. U doba kada se govori o »kraju politike« i slabljenjem države pred naletom globalnih tržišta, socijaldemokracija se mora sučeliti s **pitanjem vlasti** i pitanjem političkog djelovanja izvan uvriježenih formalnih kanala demokracije. Giddens stoga nabroja 12 zadataka koje mora obavljati suvremena vlada: predstavljanje različitih interesa, pomirenje različitih zahtjeva i interesa, stvaranje i zaštita javne sfere, osiguravanje raznolikosti javnih dobara, reguliranje tržišta u javnom interesu, održavanje socijalnog mira nadzorom sredstava sile, promicanje aktivnog razvoja ljudskog kapitala, održavanje djelatnog pravnog sustava, aktivna ekonomska uloga u zapošljavanju i infrastrukturi, civilizacijska uloga s obzirom na norme, vrijednosti i obrazovanje, unapređivanje regionalnih i nadnacionalnih saveza. Sve izvan toga jest polje društvenih pokreta, inicijativa i »subpolitika«, koje su, kako to kaže U. Beck, »iselele iz parlamenta«.

Odjeljak o političkom djelovanju spada u najbolja mjesta ove knjige. Opsegovno, međutim, najviše je prostora posvećeno

ekološkim problemima. Važnost ekološke politike nadraستا utjecaj »zelenih društvenih pokreta i broj glasova za zelene parlamentarne zastupnike«. Socijaldemokrati se nalaze pred izazovom da definiraju i stalno preispituju svoj odnos prema tržištu i zaštititi okoliša. Oni se moraju angažirati na ideji **održivog razvoja i ekološke modernizacije**. »Ekološka modernizacija uključuje partnerstvo u kojemu vlade, biznis, umjerene ekološke grupe i znanstvenici surađuju u restrukturiranju kapitalističke političke ekonomije na svim ekološki obranjivim linijama«. Socijaldemokracija je za uspješnu tržišnu ekonomiju, ali ona mora prednjačiti u dijagnostičiranju, priznavanju i otklanjanju **rizika** kojima sve više obiluje područje ekologije. Giddens ima potrebu nešto jasnije odrediti poimanje rizika pa stoga kaže: »Rizik nije posve isto što i opasnost. Rizik je povezan s opasnostima s kojima se mi aktivno sučeljujemo. U našim društvima, koja se usmjerena prema budućnosti i prožeta informacijom, tema rizika na različite načine ujedinjuje disparatna područja politike: reformu države blagostanja, sučeljenost s financijskim tržištima, odgovore na tehnološke promjene, ekološke probleme i geopolitičke preobrazbe. Svima nam je potrebna zaštita od rizika, ali i sposobnost da se s rizicima sučelimo na produktivan način«.

Nakon što je izanalizirao pet »bitnih dilema«, Giddens izvlači određene zaključke s obzirom na politiku »trećeg puta«. Politika »trećeg puta«, kaže on, morala bi građanima pomoći da se snađu (»pronađu svoj put«) u okolnostima kada se događaju »ključne revolucije našega doba«, a to su: **globalizacija, promjene u osobnom životu i naše odnošenje spram prirode**. Politika »trećeg puta« mora se pozitivno odnositi prema globalizaciji, ali pod uvjetom da je shvati kao problem koji je mnogo širi od globalnog tržišta. Socijaldemokrati se moraju suprotstavljati ekonomskom i kulturnom protekcionizmu, za razliku od desnice koja globalizaciju

vidi kao prijetnju nacionalnom integritetu i tradicionalnim vrijednostima. Ekonomska globalizacija može razorno djelovati na lokalnu samodostatnost, ali protekcionizam nije ni spasonosan ni poželjan. Jedino do čega on dovodi jest svijet samodostatnosti i zavađenih ekonomskih blokova. Za politiku »trećeg puta« globalizacija nije isto što i posvemašnje prihvaćanje slobodne trgovine. Slobodna trgovina može biti nositelj ekonomskog razvoja, ali se mora voditi računa o razornim socijalnim i kulturnim moćima tržišta, koje stalno treba preispitivati. Politika »trećeg puta« mora održati najveću obzirnost prema socijalnoj pravdi, iako prihvaća činjenicu da sve veći broj pitanja izmiče staroj podjeli na ljevicu i desnicu. Jednakost i individualna sloboda mogu biti u sukobu, ali egalitarne mjere često povećavaju stupanj sloboda koje se otvaraju pojedincima. »Sloboda bi za socijaldemokrate trebala značiti autonomiju djelovanja, koja uzvratno zahtijeva uključenost šire socijalne zajednice«. Odbacujući kolektivism, politika »trećeg puta« traga za novim odnosom između **pojedina i zajednice**, za redefinicijom **prava i obveza**. Osnovni moto »nove prava bez odgovornosti, iz čega se može očitati komunitarna i solidaristička komponenta »trećega puta«. Giddens kaže da je stara socijaldemokracija bila sklona razumijevanju prava kao »bezuovjetnih zahtjeva«, ali uz to napominje da bi sa širenjem prava moralo doći i do širenja obveza. Pomoć nezaposlenima, primjerice, morala bi stvoriti obvezu aktivnog odnošenja prema radu, vlada bi morala nastojati da sustav blagostanja ne »obeshrabri aktivno traganje za poslom«. Drugi moto djelovanja socijaldemokracije u današnjem društvu glasi: **nema autoriteta bez demokracije**. Desnica je autoritet uvijek opravdavala tradicionalnim simbolima (nacija, vladavina, obitelj ili druge institucije). Desni mislioci i političari drže da bez tradicije i tradicionalnog oblika privrženosti dolazi do na-

rušavanja autoriteta (»jer narod gubi sposobnost da shvati razliku između onoga što je ispravno i onoga što je loše«). Drugim riječima, demokracija može biti samo djelomična. Socijaldemokrati se moraju suprotstaviti takvom gledištu. U društvima u kojima su tradicija i običajnost oslabili, »jedini put do uspostavljanja autoriteta vodi preko demokracije«. Novi individualizam ne mora nužno nagristi demokraciju, no zahtjev za demokracijom mora počivati na **aktivnim i participativnim temeljima**.

Tim dvjema smjernicama »trećeg puta« Giddens dodaje, između ostalog, i ideju koja na prvi pogled može izazvati nespoorazum. Riječ je o ideji »filozofskog konzervativizma« kao svojevrsnog korektiva modernosti. Dakako, u »normalnom« tumačenju to su dva oprečna pojma. Međutim, mi se moramo služiti sredstvima modernosti kako bismo opstali u svijetu »s onu stranu tradicije«, »na drugoj strani prirode«, gdje se rizik i odgovornost isprepliću na nov način. U tom smislu konzervativizam više nije način mišljenja koji je, po samorazumijevanju, svojstven političkoj desnici. On sugerira pragmatički stav u odnošenju prema promjenama, nijansirani pogled na znanost i tehnologiju, uvidanje njihovih dvoznačnih konzekvencija za uvjete ljudskog opstanka. On iskazuje poštovanje spram povijesti i tradicije, a kad je riječ o problemima okoliša sklon je prihvaćanju »načela predostrožnosti« tamo gdje je ono provedivo. Takva usmjerenost nije u neskladu s modernizacijskim nastojanjem već ga pretpostavlja. Služeći se opet metodom taksativne preglednosti Giddens nabraja sedam bitnih vrijednosti »trećeg puta«: **jednakost, zaštita slabih, sloboda i autonomija, prava uz odgovornosti, autoritet uz demokraciju, kozmopolitski pluralizam, filozofski konzervativizam**.

To, međutim, nije dovoljno. Da bi se te vrijednosti ostvarile one moraju biti uklopljene u »program trećeg puta«. Iako taj program nije konačan, nego je tek u

nastajanju, sada je već jasno da on sadrži slijedeće odrednice: radikalni centar (»demokratiziranje demokracije«, prije svega decentralizacija), nova demokratska država (država bez neprijatelja), aktivno civilno društvo, demokratska obitelj, nova mješovita ekonomija, jednakost kao uključenost, pozitivno blagostanje, država socijalnog ulaganja, kozmopolitska nacija, kozmopolitska demokracija. Giddens se posebno zadržava na nekima od tih programskih odrednica. Za novu demokratsku državu (državu bez neprijatelja) kaže da se strukturalno mora prilagoditi globalizaciji i da mora izvršiti »prijenos moći odozgo prema dolje i odozdo prema dolje«, što je zapravo dvostruki proces demokratizacije. U državi se mora obnoviti javna sfera, a ključna točka te obnove jest viši stupanj transparentnosti. Država mora osigurati i neke kanale izravne demokracije, a jedan od njezinih ključnih zadataka u današnje doba jest »upravljanje rizicima«. Pod obnovom civilnog društva Giddens misli na razvijanje partnerskog odnosa između države i razgranatih oblika djelovanja civilnog društva. U tom sklopu osobito naglašava jačanje lokalne zajednice i podupiranje njezinih inicijativa, uključivanje trećeg sektora, zaštitu lokalne javne sfere, preventivno suzbijanje kriminala (utemeljeno na lokalnoj zajenici) i demokratsku obitelj. Problemu obitelji posvećena je iznimno velika pozornost. Obitelj je »temeljna institucija civilnog društva«. Politika obitelji ključni je test nove politike želi li ona nadmašiti neoliberalizam i »socijaldemokraciju staroga stila«. Iz svojih analiza i razmatranja Giddens izvlači zaključak da viziju demokratske obitelji, kao programske sastavnice »trećeg puta«, tvore slijedeći zahtjevi: emocionalna i spolna jednakost, uzajamna prava i odgovornosti u odnosima, suroditeljstvo, životno trajni roditeljski ugovori, dogovorni autoritet nad djecom, obveze djece prema roditeljima, društveno integrirana obitelj.

Politika »trećega puta«, jednako kao i »stara socijaldemokracija«, posvećuje veliku pažnju ekonomskoj sigurnosti i redistribuciji. No ona je svjesna da se to ne može postići ako se pojedinci jednostavno prepustaju ekonomskog vrtlogu. Stoga vlada mora igrati ključnu ulogu kad je riječ o ulaganju u ljudske resurse i infrastrukturu, bez kojih nema »poduzetničke kulture«. Pri tome politika »trećega puta« polazi od koncepcije nove mješovite ekonomije koja »stvara sinergiju između javnog i privatnog sektora, koristi dinamizam tržišta ali istodobno vodi računa o javnom interesu«. Takva ekonomija osigurava pretpostavke na kojima se ograničava »socijalna isključenost« i »meritokracija«, a ono što zagovornici politike »trećeg puta« najviše podvlače jesu ulaganja u obrazovanje. To je imperativ svake današnje vlade, ključ »redistribucije mogućnosti«. Giddens citira Blaira koji je izjavio da su tri ključna prioriteta vlade »obrazovanje, obrazovanje, obrazovanje«. U sklopu tako shvaćene mješovite ekonomije i »socijalno investirajuće države« mijenja se i odnos prema pojmu blagostanja. Ono više nije pasivna, jednom za svagda dana činjenica. Umjesto »pasivnog« na djelu je »pozitivno blagostanje, koje zamjenjuje izvornu Beveridgeovu koncepciju. Umjesto oskudice dolazi autonomija, umjesto bolesti aktivna pomoć, umjesto neznanja obrazovanje kao trajni dio života, umjesto besposlice inicijativa«.

Kad govori o »kozmpolitskoj naciji« Giddens problematizira klasičnu nacionalnu državu, nacionalni identitet (»koji može biti blagotvoran samo ako tolerira višeznačnost, viševernsnu pripadnost«), nacionalizam (kao bitno emocionalnu privrženost i kao doktrinu političke desnice) i multikulturalizam. Ne daje izričitu definiciju »kozmpolitske nacije«, ali sugerira da je nešto takvo moguće samo uz priznavanje pluralizma kultura. U takvom okviru »kozmpolitska je nacija aktivna nacija, ali njezina je specifičnost u tome da se ona zna izdići iznad realistič-

kog sustava međunarodnih odnosa«. Giddens priznaje da je to više stvar budućih generacija nego sadašnjih odnosa. Ako politika »trećega puta«, u doba globalizacije, želi uspjeti i osigurati si budućnost ona mora djelovati »u duhu nadolazećih generacija«. Isto tako, ona mora djelovati u smjeru »kozmpolitske demokracije« koja polazi od pretpostavki »nove demokratske države« i »kozmpolitske nacije«. »Kozmpolitska nacija implicira kozmpolitsku demokraciju, koja djeluje na globalnoj razini«. Mnogi tvrde, kaže Giddens, da se svijet udaljava od ideje »globalnog upravljanja« i da je više nereda nego »rastućeg reda«. Nema sumnje da je suvremeni svijet prepun »distopija«, što se vidi iz broja žrtava koje obilježavaju 20. stoljeće, a koje Giddens ilustrativno i navodi. No ipak drži da nije ni malo utpijski očekivati čvršće i svestranije povezivanje nacionalnog i globalnog upravljanja. To je trend koji se ipak zbiva. Primjerice, na početku ovog stoljeća postojalo je samo dvadesetak međunarod-

nih vladinih organizacija i 180 nadnacionalnih nevladinih organizacija. Danas postoji oko 300 organizacija prvog tipa i oko 5000 organizacija drugog tipa. Prema tome, »već postoji globalno upravljanje i već je na djelu globalno civilno društvo«. Giddensovo teorijsko fundiranje »trećeg puta«, kao što smo već na početku napomenuli, specifičan je primjer »upotrebe teorijsko-znanstvenog uma za političke svrhe«. Stoga njegovu knjigu valja čitati i ocjenjivati i iz teorijskog i iz političkog kuta. Temeljna se ambivalentnost takve vrste teorijskog posla sastoji u tome što ga prije ili kasnije demantiraju ili afirmiraju nepredvidljivi hirovi političkih aktera i okolnosti. Hoće li politika »trećeg puta« uspjeti, to ne ovisi samo o teorijsko-programskoj lucidnosti Anthonyja Giddensa nego i o tome koliko su politički nositelji te formule pogodili prave potrebe suvremenog društva i koliko će ih u svome djelovanju stvarno rješavati.

Rade Kalanj